

SOCIJALNA SKRB ZA VRIJEME SOCIJALIZMA (1945.-1990.)

Siegen, 23.- 24. studeni 2007.

Članovi »Mreže za istraživanje povijesti roda i socijalnog rada u Europi«, osnovane 2001. godine¹, okupili su se na znanstvenom skupu pod nazivom »Socijalna skrb za vrijeme socijalizma (1945. - 1990.)« koji se 23. i 24. studenog održao u Siegen, Njemačka.

Mreža za istraživanje povijesti roda i socijalnog rada osnovana je s ciljem proširivanja spoznaje o razvoju i funkcioniranju socijalne skrbi i socijalnog rada u Europi u 20. stoljeću, s posebnim naglaskom na ulogu žena. Neki od članova Mreže aktivno su sudjelovali u većem projektu »Povijest socijalnog rada u istočnoj Europi u razdoblju od 1900. do 1960.« financiranog od strane Volkswagen fondacije iz Njemačke. U projekt je bio uključeno osam nacionalnih timova.² Projekt je trajao od siječnja 2004. do lipnja 2005. godine i za cilj je imao istražiti i usporediti povijesni razvoj profesije socijalnog rada u zemljama istočne Europe. Osim zajedničkog sudjelovanja u tom projektu članovi Mreže aktivno surađuju i u drugim istraživačkim aktivnostima. Tako je i ovaj skup bio prilika za izlaganje i raspravu rezultata njihovih istraživanja na tom području te planiranje novih aktivnosti.

Skup je također bio namijenjen znanstvenicima, istraživačima u području socijalne povijesti i socijalnog rada.

Financijska podrška za održavanje skupa ponovno je došla od Volkswagen fondacije iz Njemačke.

---

¹ Okuplja članove iz 28 zemalja.

² Hrvatska, Slovenija, Litva, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Rusija i Ukrajina.

Uvodno predavanje prvog dana skupa održala je osnivačica Mreže i organizatorica skupa Sabine Hering sa Sveučilišta u Siegen. Polazeći od dominantne socijalističke ideologije po kojoj će država riješiti sve probleme, Hering predlaže 3 parametra koja je potrebno uzeti u obzir prilikom analize efekata socijalne politike i socijalne skrbi: 1) tradiciju - nasljeđe, 2) viziju - snažna ideologija koja se temeljila na vrijednostima socijalne pravde i besklasnog društva uspijevala je nadjačati svakodnevne nepravde koje su se događale i 3) dekonstrukciju - u interpretaciji povijesti socijalnog rada, kako bi se povijesni materijal mogao reinterpretirati sa što manje predrasuda.

U svim socijalističkim zemljama (izuzev Jugoslavije) raspuštaju se postojeći oblici profesionalne skrbi za potrebite društvene grupe. Na taj način došlo je do zanemarivanja individualne pomoći i potreba te su neke društvene grupe ostale bez adekvatnih oblika pomoći. Stvorene su nove organizacije koje su izvršavale socijalne usluge. Stoga Hering smatra kako je pogrešno govoriti da socijalnog rada uopće nije bilo za vrijeme socijalizma, već je potrebno naglasiti kako su postojali oblici socijalne skrbi i politike te oblici neprofesionalne prakse u području socijalne skrbi. Hering je koristeći predložena tri koncepta pokušala analizirati nekoliko tematskih područja: nedostaci i »rupe« u sustavu socijalne skrbi, radni moral i obrazovanje, masovne organizacije kao instrument uvođenja jednakosti i prevencije, de-profesionalizacija, ostaci socijalnog rada i novi oblici, pitanje »transparentnosti klijenata«, crkva kao državni organ ili utočište otpora i bio-politika i pitanje položaja žena u službi države.

Nakon vrlo zanimljivog uvodnog predavanja do kraja dana slijedila su izlaganja članova Mreže o socio-političkom okviru i osnovnim strategijama socijalne politike u razdoblju od 1945. do 1990. godine.

Dobochna Kalwa iz Krakowa govorila je o socijalnim problemima s posebnim naglaskom na položaj žena i njihova prava za vrijeme socijalističkog uređenja. Naglasila je razlike koje su postojale između Ustavom zajamčene jednakosti žena i muškaraca te svakodnevnog života. Prevladavali su vrlo patrijarhalni stavovi kako je žena potrebna u privatnoj sferi s obzirom na njezinu biološku funkciju majčinstva koja ju definira. Ipak od 1945. do 1956. vrijedilo je pravilo jednakosti u profesijama i na tržištu rada. Stoga su žene također radile noću i prekovremeno, a trudnice su radile opasne poslove. Majke koje su radile imale su velikih problema s čuvanjem djece zbog nedovoljnog broja vrtića koji su često bili na nepristupačnim lokacijama. Sedamdesetih se nastoji uvesti plaćeni porodiljini dopust za majke. Također, tada dolazi do razvoja pomažućih profesija u kojima su većinom radile žene.

O modelu socijalne skrbi u Rusiji, njegovoj složenosti i isprekidanosti govorili su Elana Iarskaia-Smirnova i Pavel Romanov sa Sveučilišta u Saratovu. U razdoblju između 1945. i 1953. prevladavao je koncept koji razlikuje SSSR od zapadnih zemalja po kojem je najvažniji razvoj industrije te će njezinim razvojem doći i do razvoja svih drugih sustava uključujući i sustav socijalne dobrobiti. Stoga je u tom razdoblju prisutan prisilan rad i

Socijalna skrb za vrijeme socijalizma (1945.-1990.)

dječji rad. Taj model prenosi se i na ostale socijalističke zemlje. U drugom razdoblju od 1953. do 1964. godine dolazi do ekonomskog rasta, rasta proizvodnje i građevinarstva. Zakonodavstvo u području socijalne skrbi odnosi se između ostalog i na državne mirovine za radnike i obrazovanje. Autori ističu da je zakonima i uredbama predviđeno dosta socijalnih beneficija koje nisu mogle biti ostvarene zbog nedostatka sredstava. U razdoblju od 1976. do 1984. godine socijalni problemi, prvenstveno oni sa stanovanjem, obrazovanjem i zdravstvom tretiraju se kao dio razvoja. Zadnje razdoblje od 1985. do 1990. donosi perestrojku i nastojanja da se sustav očisti od birokracije. Prisutan je bio veliki deficit u svakodnevnim potrepštinama. Tada su napravljeni prvi koraci za pomoć starima i invalidima. Dolazi do razvoja profesije socijalnog rada. Gledano u cjelini, sustav je ideološki bio usmjeren na kolektivno, s centraliziranom socijalnom politikom koja je prednost davala radničkoj klasi i urbanom stanovništvu. Smatralo se da su socijalni problemi naslijeđeni i da je potrebno identificirati problematične socijalne grupe, društvene parazite. Do društvene stratifikacije dovodi i pravo i dužnost rada, te oni koji pripadaju režimu i koji su protiv njega. Jedan od načina dokazivanja pripadnosti i lojalnosti režimu je pripadnost masovnim organizacijama.

Iako je retorika i ideologija u mnogočemu slična, postoje i razlike među socijalističkim zemljama. O specifičnosti Jugoslavije govorila je Vesna Leskošek s Fakulteta socijalnog rada Sveučilišta u Ljubljani. Ideološka sličnost s drugim zemljama je uvjerenje kako su socijalni problemi naslijeđeni, međutim, smatralo se kako će problemi nestati kroz jedan samoodrživ sustav samoupravljanja kada ljudi preuzmu funkcije države. Vodeći se tom idejom organiziran je cijeli sustav koji će jednog dana kad društvo sazre biti decentraliziran i pušten u ruke ljudi. O liberalizaciji tržišta i slobodnoj trgovini počinje se govoriti 70-ih i 80-ih godina kada dolazi i do decentralizacije te ujedno i do deprofesionalizacije socijalnog rada. Neke se profesionalne aktivnosti tada povjeravaju lokalnoj razini, odnosno odborima koji su bili vrlo birokratski te su djelovali u pogledu procjene i ostvarivanja prava građana na socijalnu pomoć.

Bugarski sustav socijalne skrbi u razdoblju tranzicije od 1944. do 1948. godine predstavila je Kristina Popova s Odsjeka za povijest Sveučilišta u Blagovgradu. Razdoblje je obilježila nacionalizacija u industriji i bankarstvu, donošenje novog Ustava 1947. godine i ograničavanje utjecaja crkve. U području socijalne skrbi bila je izražena centralizacija s idejom da prednost imaju žrtve rata. Novo Ministarstvo socijalne politike osnovano je 1944. godine. Politika je bila vrlo restriktivna, pogotovo prema onima za koje se smatralo da pripadaju opoziciji. U tom razdoblju sve informacije o sustavu socijalne skrbi proglašene su državnim tajnom (npr. broj korisnika ili izvještaji ustanova). Institucije socijalne skrbi su se razvijale te je 1954. bilo 36 domova za različite kategorije korisnika, npr. djecu ili invalide.

Prikaz socijalne skrbi u Hrvatskoj dala je Vanja Branica sa Studijskog centra socijalnog rada Sveučilišta u Zagrebu. Nakon rata, u Hrvatskoj su bile izražene aktivnosti kojima se

nastojalo pomoći stradalnicima rata i izbjeglicama. U prvom razdoblju od 1945. do 1953. godine dolazi do agrarne reforme, nacionalizacije i redistribucije materijalnih dobara u korist radnika pri čemu se zanemaruju interesi seoskog stanovništva. Socijalna skrb orijentirana je na žrtve rata, djecu i mlade te invalide. U socijalnoj skrbi isključivu ulogu ima država i 1947. godine dolazi do raspuštanja svih humanitarnih organizacija. Organizirana su masovna udruženja poput Antifašističkog fronta žena. U drugom razdoblju od 1953. do 1965. godine dolazi to jačanja međunarodnog utjecaja u području socijalne skrbi te do jačanja profesionalnih grupa. Za razvoj socijalnog rada važan je osnutak prve Više škole za socijalne radnike u Zagrebu 1952. godine te osnivanje Centra za socijalnu skrb u Puli 1959. godine.

Sljedeća izlaganja odnosila su se na skrb o djeci. Maria Roth sa Studija za socijalni rad Sveučilišta u Cluju predstavila je probleme i djelovanja na području socijalne skrbi za djecu u Rumunjskoj gdje se nakon II. svjetskog rata osnivaju nova sirotišta u nacionaliziranim dvorcima i zgradama, primarno u ruralnim sredinama. Neke institucije i danas postoje te su suočene s brojnim infrastrukturnim problemima, poput grijanja. Prema iskazima ljudi koji su tada radili, u institucijama su bila djeca koja se mogu svrstati u tri kategorije: 1) žrtve rata, 2) djeca političkih zatvorenika i 3) djeca ratnih stradalnika koji nisu imali materijalnih sredstava za uzdržavanje djece i koji su sami tražili da se djeca smjeste u dom. Neki bi onda posjećivali svoju djecu i kada su mogli vodili ih kućama. Roth smatra da je skrb u domovima bila prihvatljiva u pogledu zdravlja i obrazovanja. Tjelesno kažnjavanje je zabranjeno 60-ih godina, iako se ono i dalje nastavlja. Velika suša koja je pogodila istočni dio zemlje 1946. i 1947. godine dovodi do gladi i osiromašenja brojnih obitelji. Tada se vodi velika kampanja i akcija usvajanja djece. Neke obitelji se nisu mogle nositi s problemima djece pa su ih dovodili u dječje domove. Obiteljskim zakonom iz 1963. godine povećavaju se prava majke koja su izjednačena s očevim. Izražena je uloga države da skrbi za djecu na sljedeće načine: smještajem u dom, udomljavanjem ili posvojenjem. Međutim, uplitanje države u obiteljski život bilo je jako izraženo, na primjer: djeca su mogla biti oduzeta ukoliko nisu odgajana u socijalističkom duhu. Skrb za djecu karakteriziraju velike razlike u propisanim i ostvarenim pravima.

O skrbi za djecu i odnosu prema ljudskim pravima u Mađarskoj u razdoblju od 1949. do 1956. godine govorila je Ester Varsa sa Sveučilišta u Budimpešti. Tada su institucije za djecu bile i socijalne i obrazovne. Socijalni karakter institucija odražavao se u ideologiji da su djeca ugrožena te im je potrebna državna pomoć. Na taj su način bila izložena utjecaju politike. Obrazovni karakter institucije odražavao se kroz pružanje izobrazbe za jednostavnija zanimanja koja su bila potrebna državi, a za njih nije bila potrebna viša stručna sprema. Djeca iz institucija nisu mogla ići u druge škole i nastavljati obrazovanje. Da bi razumjela individualnu razinu povijesti, Varsa je proučavala pisma djece koja su upućivali Ministarstvu nastojeći dobiti priliku za nastavak školovanja u srednjoj školi što je Ministarstvo odbilo.

Socijalna skrb za vrijeme socijalizma (1945.-1990.)

Drugog dana skupa prezentacije su se odnosile na sustav obrazovanja. Darija Završek s Fakulteta socijalnog rada Sveučilišta u Ljubljani, predstavila je obrazovanje za socijalne radnike u Jugoslaviji. Prva škola otvorena je u Zagrebu 1952., nakon toga 1955. godine u Ljubljani, 1957. u Skopju te 1958. godine u Beogradu i Sarajevu. Važna je uloga Antifašističkog fronta žena u obrazovanju socijalnih radnika iz koje u Sloveniji dolaze prvi studenti socijalnog rada, ali i profesori. Iako do 1970. nije bilo knjiga iz socijalnog rada te do 1980. nisu podučavane metode socijalnog rada, prvi udžbenik o metodama socijalnog rada je knjiga Katije Vodopivec iz 1959. godine. Nekoliko je pragmatičnih i implicitnih ciljeva koji su doveli do osnivanja obrazovanja za socijalne radnike: 1. komunističko vodstvo je trebalo dokazati da nije tipično komunističko, 2. komunističko vodstvo je iskoristilo iskustvo ljudi koji su radili na području socijalne skrbi i zaštite, 3. škole su bile namijenjene ženama iz ruralne sredine i siromašnijim slojevima kako bi se mogle lakše širiti ideološke ideje, 4. osnivanjem različitih institucija socijalne skrbi osiguravaju se radna mjesta za žene i na taj način je vodstvo pokazalo da se brine za žene i njihovu emancipaciju i 5. institucionalizacija obrazovanja za socijalni rad daje partiji kontrolu nad sustavom socijalne skrbi.

Ingrid Miethe s Više škole za socijalne radnike u Darmstadtu, Njemačka, govorila je o pravu na obrazovanje u Istočnoj Njemačkoj za vrijeme komunizma. Iako je obrazovanje bilo kao pravo zajamčeno svima, postojale su nejednakosti. Djeca iz radničkih obitelji su imala prednost pred drugim društvenim grupama (npr. buržoaskom djecom ili djecom iz seoskih sredina). Miethe smatra da su u razdoblju od 1945. do 1948. godine sve socijalne klase mogle jednako pristupiti obrazovanju. Međutim, u razdoblju od 1948. do 1962./63. godine nije bilo studenata iz nižih socijalnih slojeva, npr. seoskog stanovništva. Dolazilo je do iseljavanja obrazovanih stanovnika u zapadne zemlje. U razdoblju od 1971. do 1989. godine više je studenata iz viših slojeva i bivše buržoazije. Djeca iz nižih socijalnih slojeva teže ulaze u sustav visokog obrazovanja, ali se povećava broj žena. Interes za visoko obrazovanje smanjivao se 70-ih godina zbog razlike u plaćama koje su za visokoobrazovane bile i niže od onih radničkih pa u 80-im broj studenata stagnira.

Svoje drugo, a ujedno i zadnje izlaganje na skupu, održala je Kristina Popova. Ovog puta govorila je o pionirskim organizacijama i obaveznom sudjelovanju djece u njima. Pod Makarenkovim utjecajem osnovan je Centralni institut za vođe pionira. Osim takve organizacije od 1952. godine djelovala je i Viša škola za partijske rukovodioce.

Uz zanimljive prezentacije i rasprave članovi Mreže međusobno su predstavili i konferencije i skupove u 2008. godini na kojima će se održati paneli i sekcije s temom socijalne povijesti. Međunarodna federacija škola za socijalni rad održat će svjetsku konferenciju u Durbanu, Južna Afrika, od 19. do 21. 07. 2008. gdje će se održati posebna sekcija o povijesti socijalnog rada. Lisabon će od 28. veljače do 1. ožujka biti domaćin međunarodnoj konferenciji *Social Science History Conference* na kojoj će biti održan panel o podjeli Istočne i Zapadne Europe te utjecaju takve podjele na povijest socijalnog rada.

Ljetopis socijalnog rada 2008., 15 (2), 345-350 str.

Od 6. do 8. ožujka 2008. u Švicarskoj održat će se na njemačkom i francuskom jeziku skup na temu »transformacija socijalne države«. Članice Athena grupe obavijestile su o namjeri zajedničkog uređivanja knjige na temu seksualnosti u obrazovanju socijalnih radnika. U Rumunjskoj će se u travnju u Blagovgradu održati konferencija o povijesti socijalne i zdravstvene politike u Europi na kojoj će jedna sekcija biti posvećena korijenima socijalnog rada s pojedincem u 20. stoljeću. U Barceloni će se u rujnu 2008. održati sociološki forum na kojem će biti panel o vizualnim izvorima i biografijama u istraživanju socijalnih pitanja.

Smatram da je na skupu došla do izražaja veličina i širina te složenost područja povijesti socijalne skrbi. Iako se radilo o socijalizmu kao društvenom uređenju koje je imalo svoje ideološke vrijednosti, zanimljivo je koliko su postupci u sferi socijalne skrbi slični bez obzira što se radi o različitim zemljama. Također, zanimljivo je pitanje razlika među zemljama i zašto do njih dolazi. Vidljivo je da se sustavi socijalne skrbi u zemljama međusobno jako razlikuju te bi bilo važno komparativno promatrati razvoj sustava socijalne skrbi. Izlaganja na skupu pokazala su i bogatstvo metodoloških postupaka u istraživanju povijesti te složenost razina na kojima se može istraživati i interpretirati povijesne događaje.

Priredila: Vanja Branica